

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента на дисертацію
Макаренка Олексія Володимировича
«Псалтир у європейській музиці XVI-XVIII століть»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво»

Пропонована до захисту праця – це спроба дослідити з точки зору музикознавця вплив, який мала на європейську культуру XVI-XVIII ст. одна з найпоетичніших і сповнена глибоких психологічних релігійних переживань книга Псалтир. Цілком очевидно, що саме ця частина Святого Письма, будучи джерелом духовного матеріалу для щоденної релігійної практики ортодоксальних юдеїв та християн різних конфесій, упродовж багатьох століть задовольняла також їхні музичні потреби, оскільки деякі псалми, на що звертають увагу сучасні богослови, ще у старозаповітні часи використовувались хорами і учасниками богослужіння в якості гімнів. Ба більше, у коментарях до Біблії, виданої у 1975, 1985 та 1990 рр. під редакцією Томаса Нельсона, зазначено, що Псалтир стала книгою духовних гімнів і піснеспівів на всі часи. Жодну іншу книгу не використовувала з цією метою так довго така велика кількість людей.

Видатний мислитель і літературознавець Нортоп Фрай у своїй книзі «Великий код: Біблія і література» справедливо зазначає, що студент, який вивчає літературу не знаючи Біблії, постійно помиляється у відчитуванні не лише підтексту, а й основного значення. Ця думка одного з найвпливовіших інтелектуалів минулого століття залишається актуальною і для сучасного музикознавства, позаяк незнання Біблії стає перешкодою у прочитанні та осмисленні не лише церковної музики, а й значної кількості творів світської професійної музичної традиції, що безпосередньо чи опосередковано, через використання певної символіки та емблематично-реторичних знаків барокового музично-поетичного тезауруса, відсилають дослідників до дослідження Святого Письма.

У цьому контексті дисертаційне дослідження О.Макаренка набуває актуальності і значущості, оскільки автор ставить собі за мету визначити роль Псалтиря в європейській культурі XVI-XVIII ст. як одного з головних факторів впливу на стиль і жанри тогочасної церковної музики. Серед головних завдань пропонованої до захисту роботи є також прагнення простежити за особливостями прочитання композиторами текстів Псалтиря у контексті зміни стильових епох Ренесансу – Бароко – Класицизму.

Перший розділ роботи присвячений аналізу структури Книги Псалмів. Досліджуючи етимологію слова «псалом», автор пропонує різні варіанти класифікації псалмів як в єврейській, так і в християнській інтерпретації. Розглядаючи особливості поетичної мови псалмів, О.Макаренко акцентує увагу на їх релігійному контексті, жанрових особливостях, символіці та образності, емоційній інтенсивності тощо. У цьому розділі дослідник аналізує літературні фігури псалмів як засоби, що удосконалюють виразність мови, а також звертає увагу на синтаксичний паралелізм, як один із найхарактерніших засобів давньої єврейської поезії, завдання якого полягає в посиленні та поглибленні думки через її повторення, варіацію чи контраст. Центральним тут виступає поняття структурно-семантичної моделі псалма, сутність якої, за визначенням автора, полягає у подвійній роботі семантики на утворення поетичного та музичного текстів. У подальшому, запропонована автором модель буде використана ним при аналізі мотетів композиторів доби Ренесансу.

У другому, найбільшому за обсягом, розділі дисертаційної роботи автор досліджує використання текстів Книги Псалмів у музичній богослужбовій практиці протестантської та католицької церков. Послідовно, крок за кроком, спираючись на праці авторитетних європейських науковців, він детально простежує той шлях, яким псалми, будучи перекладеними на національні мови, використовуються в якості метричних гімнів спочатку в протестантських (лютеранських, кальвіністських, реформаторських та

англіканських) церквах, а також у хоровій та інструментальній творчості композиторів, які належали до кола сучасників та послідовників реформаторів церковного життя – М.Лютера, С.Цвінглі та Ж.Кальвіна. Виокремлюючи жанр мотету як провідний у тогочасній композиторській практиці, для якого характерним є використання текстів псалмів, автор аналізує його у творчості найяскравіших музикантів-католиків доби Ренесансу – Жоскена Дебре, Орландо ді Лассо, Джованні П'єрлуїджі да Палестрини, Андреа та Джованні Габріелі, видатного німецького композитора-протестанта та органіста доби бароко Генріха Шютца.

Третій розділ дисертації присвячений дослідженню псалмової традиції в українській духовній музиці доби бароко та класицизму. Як стверджує у своїй роботі О.Макаренко, його першочерговим завданням був пошук і систематизація спільних чи відмінних рис а також окреслення мистецьких паралелей у хоровій духовній музиці західноєвропейського та східноєвропейського бароко й класицизму крізь призму текстів біблійних псалмів. Автор акцентує увагу на впливові, який мала західноєвропейська культура на духовно-пісенну творчість українських композиторів доби бароко через їхнє ознайомлення зі збірками лютеранських гімнів та женецьких псалмів. У роботі здійснено аналіз композиторської інтерпретації біблійних псалмів у концертах М.Дилецького, Б.Галуппі та М.Березовського, зазначено, що активне поширення концертів-псалмоспівів в творчості українських композиторів доби класицизму є результатом поглиблення контактів з Заходом, навчанням українських музикантів в країнах Європи.

Висновки дисертаційної роботи належним чином обґрунтовані та переконливі. Високий ступінь їх обґрунтованості підтверджується узагальненням значної кількості праць європейських та українських дослідників, апробацією на міжнародних науково-практичних конференціях. Зміст анотацій і публікації віддзеркалюють основні положення дисертації.

Високо оцінюючи рівень розробки наукових положень дисертації, водночас хотілось би уточнити наступне:

1. У вступному розділі зазначено, що наукова новизна роботи полягає, зокрема, в уведенні у вітчизняний науковий обіг творів протестантської церковної традиції. Як відомо, кількість композиторів-протестантів в історії європейської музики є досить значною, починаючи від Г.Шютца, Й.С.Баха, Г.Генделя та багатьох інших видатних музикантів доби бароко. Значна частина їхньої творчої спадщини вже давно уведена у вітчизняний науковий обіг. Про які твори конкретно йдеться у цьому випадку?

2. Є побажання стосовно уніфікації окремих термінів. Автор використовує форму «літургічний», але водночас похідну від неї «паралітургійний».

3. У третьому розділі, аналізуючи партесні концерти, автор неодноразово згадує тогочасних російських перекладачів біблійних псалмів – В.Тредіаковського, А.Сумарокова та Н.Ломоносова, щоразу вживаючи епітети «видатні поети». Слово «видатний» можна вжити перший раз, але тільки тоді, коли ці здобутки є загальноновизнаними. Щодо згаданих вище поетів, то їхній літературний хист неодноразово піддавався критиці. Тому таких епітетів ліпше уникати в науковій роботі.

За новизною, актуальністю та практичним значенням дисертація «Псалтир у європейській музиці XVI-XVIII століть» відповідає вимогам МОН України щодо присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022, а її автор, Макаренко Олексій Володимирович, заслуговує присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «музичне мистецтво».

Офіційний рецензент – доктор мистецтвознавства,
професор, професор кафедри музичної медієвістики
та україністики Львівської національної музичної
академії імені Миколи Лисенка.....М.О.Новакович